

Із записок Вадима.

... Бідний хлопчик, я йому нічим не можу допомогти. Він все допитується, де я взяв гроші. Йому се треба тепер знати, іменно тепер, коли він знов вернувся до своїх гартованців. Як він мило, як зворушливо й болюче сказав учора: “Я знов тепер гартованець.” Неначе хотів мені сказати: “Молю тебе, не смійся з мене, не примушуй мене почувати до тебе ненависть”. Ні, я не сміявся, — я розумію його. Я розумію його якесь чугунне мовчання з старенькими: інакше кожне слово його буде брехньою, а значить, злочинством перед заповідю правдивости.

І вже ж таки він бреше, мій бідний, бреше з скреготом муки, сорому й ображеного завзяття!

А чого він вернувся до гартованців? Здається, через те, що має підозріння про походження моїх грошей. Коли він питає про них, то я чую страх в його питаннях, — він боїться, що я скажу правду, а правда та примусить його шпурнути мені в лице ті сотні рублів, які так потрібні тепер тим, що борються з Никодимом. І все ж таки питає, холодіє, жахається й все ж таки питає. І що більше холодіє, то з більшою упертостю й злостью допитується.

Але я не скажу, Осіку. Я краще збрешу, я ж не боюсь образити твоїх божків. Коли я прихожу до Ксені і Тінь мені вилазить на коліна, довірливо обнімаючи теплими пухкими рученятами мою шию, — невже у мене вистарчить духу одірвати ці ручки й покласти їх у пащу голоду, щоб він їх висмоктав? Чи одніму мамину сияючу діловитість, многонадійну радість її старих виплаканих очей і знову вселю в її намучене серце тривогу, страх і безнадійність? Веснянкуватий хлопчику мій! Та я всім твоїм божкам наплюю в їхні кам'яні, скляні, тупо жорстокі очі, аби Тіні, Ксені й їхні мами хоч раз почувли веселість надії в своїх розтерраних, зацькованих серцях. І ти, хлопчику, плюєш їм, бо єсть і в тобі сили, дужчі за твоїх божків. Не кинеш ти мені в лице моїми грішми, ні, не кинеш, не послужиш богам своїм, бо, послуживши їм, кинеш Ксеню, Антошку, Маню й десятки инчих твоїх Антошок і Ксень в непотрібну яму страждання. Так, так, мій хлопчику!

Зустрів Корнійчука. Він розказав мені, що Олеся була хвора сі дні, потім забрала сестру Зою й поїхала до брата Юрія на село. Коли він мені говорив про це, я зо всіх сил для чогось старався дивитись йому прямо в очі. Щось іще казав, але я не чув. Він трохи, здається, здивувався й немов з ніяковістю попрощався.

Не треба думати про це. Ні думати, ні згадувати.

Але ще одне: чому Олеся, чому ця біла, кротка, чиста голубка кожний раз зв'язується у мене з Варкою? Надзвичайно цікаве психологічне з'явище! Яка може бути зв'язь між ними?

Варка мене хвилює, страшно хвилює! Я неначе зазираю в глибоченну безодню, через яку треба переплигнути. Навіть ноги мені холодіють і серце болюче замірає.

Але я не переплигну. Я навіть не хочу плигати, — навіщо мені це? Навіщо це кому б то не було? Злість і одчай говорять у мені, вони мене штовхають на “подвиг”.

От дивіться, мовляв, ви, Тепи й Олесі, от кого я волюю замість вас, от цю каліку, огидну й страшну. Перед ними й перед собою я хочу зробити якийсь дикий, безглуздий вибрик. Вибрик, вибрик і більше нічого, бо хіба ж я можу, хіба маю сили переплигнути через безодню? Хіба зможу не бачити порепаної, подзьобаної шкури її, закислих очей, скордзюбленого страшного тіла? Так, я розумно кажу собі: що, властиво, значить якесь рясотиння на лиці? Инче розположення епідерми та й годі; малесенькі ямочки й більше

нічого; лінії не такі, які звикли люди називати гарними. Але ці ж ямочки, це інше розположення епідерми й викликають корчі огиди та жалю до людини. Через те, що в Тепи чи в Олесі не таке розположення, я чую до них інше, ніж до сеї людини. А вона ж мені ближча, рідніша за всіх Теп і Олесь. Так, так, рідніша мені, Осеві, стареньким моїм, Ксені й Мані. Я сміло можу повести її до своїх і не боятись, що вона буде чужа їм. І коли б у неї не було сих інакше розположених ліній тіла, я б напевне не почував такого замірання серця перед плиганням.

Але чому я не можу зробити цього, чому, властиво? Ну, хоч один рік. Я тільки дам їй дитину. Я помирю її з батьком, з самою собою, з світом. Ну, хай це навіть подвиг, що ж тут поганого, смішного? Невже я не зможу винести його? Я ж міг колись сміливо йти на вічну каторгу, на довічне ув'язнення, чому ж я не зможу рік прожити з Варкою? Я ж брешу собі, коли кажу, що не можна віддавати сили одній людині, коли можу дати багатьом. Брешу я, бо, даючи трошки радості й життя Варці, я не однімаю в себе можливості давати й другим все, що можу й хочу дати.

І все ж таки мені страшно, мені тоскно, я весь холоднію від жаху. І головне, що не можу не думати про це, не можу одчепитись від цієї божевільної ідеї. А Варка, немов чуючи щось, зробилась якась чудна, — безпричинно сердита, криклива, зла, напружена. Часто я застаю її в сльозах, а вночі вона лається з батьком! А коли б у неї з'явилась дитина, як змінились би вони, ця каліка і цей старий зводник, який, може, для цієї дитини топче старими ногами своїми все добре в собі.

Мама просить оселитись з ними, а я не можу. Ось гадає, що через його не можу, й навіть буркнув, що він виїде. Я ж весь тільки заміраю, й ноги мені важко холодіють. Кільки раз я вже збірився сказати мамі про Варку і не маю сил. Але чую, що плигну. Я вже це чую. Плигну несподівано для самого себе. І невже знов замість радості я дам горе? І як дам, як я це зроблю? Що я казатиму? В мене зараз, в сю хвилину, дріжять руки від хвилювання.

Ні, це божевілья, я ж не зможу поцілувати її, обняти, фізично не зможу. Я ж не матиму сил бути з нею любовним і щиро привітним. Вона це бачитиме й...

Ну, хай бачить, хай навіть так! Хіба ж їй моя жалість не теплитиме замороженого скрюченого серця? Я ж і тут брешу собі, цим хочу тільки відкрутитись...

Але от я йду з своєю жінкою по улиці. І головне ж буде не в тому, щоб іти з нею, щоб мати сили підставити себе під здивовані, насмішкваті, непорозумілі погляди знайомих, а в тому, щоб в собі не чути ні сорому, ні виклику, ні... А хоч би й сором? Хоч би й виклик? Чому я не можу взяти на себе й сорому? Хай буде, хай, — це буде плювком у пику божкам, які ще сидять у мені. Так мені й треба!

Дивно: разом з цим холодом жаху, поруч з гасаючою у всі боки тоскою, в мені искорками спалахує дивний захват. Я чую незрозумілу глупу (напевне, божевільну) ніжність до Варки. І ще: чую, що тільки тоді зможу легко й вільно обняти Ося, Антошку, Ріну, тільки тоді зможу все винести від них і вільно сміятися з їхніх божків, коли плигну. О, тоді зовсім, зовсім легко!

А ти, біла, що скажеш, як узнаєш? Ти зробиш такі ж самі болючі великі очі, як тоді, коли задом мовчки сунулась до дверей. Я цілую сліди твоїх кротких ніг, моя біла, моя далека. Чуєш ти там, Бог знає де?

... Варка питає, чи буду вечерять. Ні, не буду, моя страшна, не буду. Я йду до своїх, вони на мене чекають. Але скоро-скоро ти, може, з більшим правом будеш питати про все, що хотітимеш.

Ні, я, таки, здається, хворий, мушу це признати. Мені б варто кудись виїхати, одійти від цього всього. Інакше я справді візьму й зроблю це божевілья. Та ще й думатиму, що чиню "подвиг".

Але як тоскно мені, Боже, як тоскно й трівожно! Я не бачу самого себе... Піти хіба до Ося, до Антошки, до Ріни й сказати їм: “Годі, я не можу більше!”? Хай вони служать своїм божкам, хай обманюють їх і мучаться тим, — хіба вони винні? Хіба не вмірають під цими муками маленькі божки й не ясніє лице Ося від того, що є дійсним володарем усього живого? Чого ж мені боятися? Та й чи цього боюсь я? Самолюбство, божок мій, боїться й корчиться в мені. А от піти й прилюдно плюнуть йому в стару погану пику його. Схилить свою голову і сказати:.. Що сказати? Все одно, що хоч. Правду? Яку правду? Чи брехню? Яку брехню? Одна брехня єсть: скалічений батько, червоні від сліз очі матері, схудлі ручки Тіня, біль Антошок, Мань, — це — брехня. І одна правда: радість їхня, радість, спокій, надія, все, що піднімає їх і нищить Никодимів, Стьопок і Теп.

Одна правда в мені: я не можу, Осі, Антошки, мої старі, не можу я не мати в собі вашого болю. Чи хочу я чи не хочу — хтось чи щось дало мені його, й я корюсь йому. І во ім'я його, во ім'я сили, що дала мені цей біль, плюю в пику всім божкам, які сковують силу й розмах життя. Іду до Ося!